

FAİZSİZ BANKALAR NEDEN HİÇ ZARAR AÇIKLAMİYOR?

Kâr-zarar dengeleme havuzu katılım bankacılığında, kar ve zararda aşırı dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde hesap sahipleri ve kamuoyu karşısında istenmeyen şüphe ve tereddütlere neden olunmamak için kullanılan bir yöntemdir.

Faizsiz bankacılıkla ilgili en yaygın ve can alıcı sorulardan biri “bu kurumların niçin hiç zarar açıklamadıklarıdır”. İşin uzmanları zaman ve şartlara göre değişen oranlarda da olsa zarar edildiği ancak bunun hesap sahiplerine doğrudan yansıtılmadığını ifade etmekte. Peki, bu nasıl mümkün oluyor? Hem faizsiz olarak ortaklık temelinde çalışıldığı söyleniyor hem de zarar edilmesine rağmen bu oran ortaklara/yatırımcılara hiç yansıtılmıyor? Böyle bir şey pratikte mümkün mü? Yoksa işin içinde hileli bir takım uygulamalar, teknik hesaplamalar mı söz konusu? İşte bu yazıda bu ve benzeri sorulara cevap arayacak; işin gerçekte nasıl işlediğini izaha çalışacağız. Öncelikle kısaca “kâr” ve “zarar” kavramı üzerinde durup, bu kavramların faizsiz bankacılıkta sermaye işletim sürecinde nasıl fiiliyata döküldüğüne bakacağız.

Sermayenin işletilmesi sonucu meydana gelen artışa kâr, azalmaya ise zarar denir. Muhasebe dilinde kâr, “gelirler toplamı ile bu gelirlerin elde edilmesinde katlanılan gider ve maliyetler arasındaki olumlu fark”, yahut “dönem sonundaki sermaye ile dönem başındaki sermaye arasındaki olumlu fark” için kullanılır.¹ İslam fıkhrında kârı hak etmeyi meşru kılan üç temel unsur vardır; bunlar (1) sermaye, (2) emek ve (3) risktir. Kâr talebinde bulunmak bir projeye sermaye, emek ve risk üçlüsünden asgari biri

yahut bir kaçı ile ortaklık temelinde katkıda bulunmayı zorunlu kılar. Bu unsurların tümünü tek bir kişi/ taraf üstlenebileceği gibi, riske katlanmak şartıyla, sermayeyi bir taraf emek ve teşebbüsü başka taraf da üstlenebilir. Bu durumda sermayedarla işletmeci arasında mudaraba sözleşmesi yapılmış olur. Katılım bankacılığında kâr ve zarar dağıtımı konusu işte bu noktada karşımıza çıkar. Çünkü katılım bankaları mudaraba ilkeleri çerçevesinde, başka bir ifade ile emek-sermaye ortaklığı temelinde sermaye toplayıp bunu işletmek üzere kurulmuşlardır.

Katılım bankaları katılım havuzlarında toplanan fonları (teoride) murabaha, leasing, müşareke, mudaraba ve başka bir takım meşru nitelikli yatırım yöntemlerinden biri veya bir kaçı ile değerlendirir, ortaya çıkan sonucu hesap sahipleri ile başlangıçta anlaşılan oranlarda paylaşırlar. Bu paylaşım bankanın, ilgili yatırım havuzuna sermaye katkısında bulunmamışsa sadece mudarib, sermaye koymuşsa hem mudarib hem de müşarik sıfatıyla sermaye ve emeğine düşen oranda payını alıp kalanı hesap sahiplerine ait havuza atması ve sonuçta sahiplerine dağıtması yoluyla olur. Hesap sahiplerinin kar ve zararı belirlenirken, toplam hasılat her birinde belli oranda meblağın bırakıldığı (duruma göre) yahut eklendiği üç ayrı havuz süzgecinden geçirilir. Bunlardan birincisi, *kar-zarar*

dengeleme havuzu, ikincisi *muhtemel zararlar havuzu* (risk havuzu) ve üçüncüsü *nihai kar-zarar havuzudur*. Dönem sonunda ortaya çıkan hâsılatın bu eksiltme -artırmalar sonucunda *nihai kar-zarar havuzuna* ulaşan son meblağ hesap sahiplerine dağıtılır. İşte *neden hiç zarar ilan edilmiyor* sorusunun cevabı burada saklıdır. Dolayısıyla bu havuzların sistemdeki fonksiyonları, kâr ve zarar hesaplamalarına olan etkileri ve bu uygulamanın fıkhi niteliği ne oranda izah edilebilirse bahsedilen sorularda o derece aydınlanır.

Kâr Dengeleme Havuzunun Fonksiyonu ve Fıkhi Niteliği

Kâr-zarar dengeleme havuzu katılım bankacılığında, kar ve zararda aşırı dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde hesap sahipleri ve kamuoyu karşısında istenmeyen şüphe ve tereddütlere neden olunmak için kullanılan bir yöntemdir. Çünkü duruma göre projeler çok fazla kârlı olur duruma göre zarar edebilir. Banka, fazla kâr edildiğinde bunun tümünün hesap sahipleri arasında dağıtılmasını istemeyebilir. Çünkü böyle bir durumda rakipleri karşısında agresif davranma ve diğer kurumların müşterilerini kendine yöneltmiş olma riski ile karşı karşıya kalır. Bu hem piyasa oyuncularını karşısında kötü imaja yol açar hem de tüm taleplere cevap verememe endişesini birlikte getirir. Beklenen oranda kar edilmediği yahut zarar edildiğinde bu durum hesaplara yansıtılırsa başka bir problem daha ortaya çıkar. Kamuoyunda bankanın

sermaye yeterliliği bakımından zayıf, batma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu şayiası yayılır. Bunun üzerine hesap sahipleri arasında panik başlar ve paralarını kurtarmak üzere bankaya ederler. İşte bankalar bütün bu istenmeyen durumlar karşısında adeta bir ihtiyaç akçesi olarak kar-zarar dengeleme havuzunu kullanır. Bu havuzun geliri dönem sonu hasılat toplamının banka ve hesap sahiplerinin toplam hasılatındaki paylarından katılmak suretiyle oluşturulur. Bu işlemde hem banka hem de hesap sahiplerinin mağdur edilmeden, kâr-zarar dağıtıldığı dönemlerde, makul oranlarda kârdan pay sahibi kılınmaları hedeflenir.

Muhtemel Zararlar Havuzunun Fonksiyonu ve Fıkhi Niteliği

Muhtemel zararlar (risk) havuzu, katılma havuzlarından yapılan yatırımların ileride karşılaşmaları muhtemel zararların telafisi için ayrılan karşılığın konulduğu havuzdur. Geliri sadece katılma hesaplarının kârlarından ayrılan meblağdan oluşur. Ancak bu uygulamada mevcut hesap sahibinin hakkı olan gelirden, ileride muhtemelen başka hesap sahibi için bir kesinti yapılması söz konusudur. Ancak mevcut hesap sahibi için de önceden başka hesap sahiplerinin gelirlerinden benzer kesinti yapıldığı düşünüldüğünde önemli oranda bir haksızlığın söz konusu olmadığı söylenebilir. Nitekim çağdaş fukaha konuyu, Malikî mezhebindeki üçüncü şahıslar lehine muda-

rebe kârından belli oranın şart koşulmasının cevazına dair görüşe dayandırmış ve örf ve teamülü de dikkate alarak bu uygulamaya olumlu yaklaşmışlardır. Ancak bu hesapta biriken paranın tasfiye durumunda bankaya değil, hayır amaçlı alanlara harcanması gerektiği görüşü ileri sürülmüştür. İslami finansla ilgili dünyaca muteber iki kurum AAOIFI ve IFSB de konuya ilişkin onaylayıcı nitelikte kararlar yayımlamışlardır. Dolayısıyla bu havuz da bir anlamda kâr ve zararlarıdaki aşırı dalgalanmaları hesap sahiplerine aynen yansıtmama, dağıtılan kâr oranlarında belli bir denge gözetme imkanı vermektedir bankalara.

Ancak, gerek kâr dengeleme gerekse muhtemel zararlar havuzunun dikkatli ve adil kullanılmadığı takdirde İslami bankacılık açısından çeşitli olumsuzluklara yol açacağı açıktır. Özellikle bankanın kârının düşük olduğu dönemde normal zamanlarda ayrılan karşılıklardan vazgeçilip, hesap sahiplerine işler yolunda imiş gibi bir izlenim verilebilir. Risk havuzuna fazla güvenilerek, insanların paraları riskli kişi ve projelere aktarılabilir. Banka normalde fazla kâr etmiş ve hesap sahiplerine fazla kâr dağıtması gerekirken, bu havuzlarla oynayarak, hak sahiplerini kârdan mahrum bırakabilir. Bu yolla banka diğer faizli bankalar gibi sabit oranlı kâr dağıtımını sağlar ve bu da faizli

bankalarla olan benzerliklerini daha da artırıp kamuoyunda olumsuz algıya yol açabilir.

Sonuç itibarıyla risk havuzu ve kâr dengeleme havuzu ilkesel açıdan, hesap sahiplerinin onayı alınmak şartıyla yahut ilgili mevzuatta düzenlemek suretiyle işletilmesi durumunda fıkhen mahzurlu değildir. Ancak istismara çok açık olduğundan sıkı kurallara tabi tutulmalı, buralardaki oynamalar faizsiz bankacılığın doğasını bozucu niteliğe yol açmamalıdır.

Notlar

1. Ceyhan, murat, "Kâr Dağıtım ve Muhasebesi", <http://www.alomaliye.com/2006/09/19/kar-dagitimi-ve-muhasebesi-dr-murat-ceyhan/> (erişim tarihi: 17.05.2016).